

**ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ РОБОТИ КОНТРОЛЬНОГО
ВІДДІЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ КАЗЕННОЇ ПАЛАТИ І МЕХАНІЗМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ПОВНОВАЖЕНЬ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.**

В кінці XVIII ст. внаслідок II і III поділів Речі Посполитої Волинь була приєднана до Російської імперії. Нова влада не забарилася поширити на новоприєднані території свій адміністративний уклад з відповідними владними інституціями. Одним з пріоритетних завдань Росії було запровадження і налагодження власної фінансової та податкової систем з усіма властивими їм атрибутами. Тому відкриття у 1796 р. Волинської казенної палати [1, с.940] є не випадковим, оскільки фінансове забезпечення держави мало велике значення. Вона ж була місцевим інструментом виконання економічних інтересів імперії.

Досліджуване питання не знайшло широкого відображення в історичній науковій літературі. Серед праць дореволюційного часу заслуговують на увагу монографії І.Бльоха [2] та Я.Козловського [3]. Із радянських досліджень варто відмітити роботи М.Єрошкіна [4] й А.Коняєва [5]. В незалежній Україні питання історії казенних палат вивчали О.Головко [6], В.Жвалюк [7] та В.Орлик [8].

Безперервні війни, які вела Російська імперія, вимагали ефективного використання наявних коштів. Супутньою постійною проблемою держави був дефіцит бюджету. На початку XIX ст. цю проблему намагалися вирішувати емісією додаткових асигнацій, згодом іноземними та внутрішніми позиками, встановленням з 1843 р. твердого курсу рубля. На нашу думку, проблему потрібно було вирішувати по-іншому - встановити жорсткий нагляд за використанням коштів на місцевому рівні. Через це величезну увагу необхідно було приділяти контролю джерел наповнення казни. Відповідні функції виконували підрозділи казенної палати: спочатку експедиція для перевірки рахунків, яка згодом реорганізована у контрольне відділення.

Контрольне відділення мало невеликий обсяг функцій, які, однак, мали важливе значення в роботі палати. Воно здійснювало ревізію книг і річних звітів повітових казначейств та інших підконтрольних установ та займалося підготовкою річного генерального звіту казенної палати.

Контрольним відділенням керував радник, який був членом загального присутствія казенної палати і відповідно до посади

називався губернським контролером. До переліку його обов'язків відносилось: укладення табелю щодо розподілу справ відділу на основі форми виданої для «*счетных отделений*» Міністерства фінансів, нагляд за порядком у ввіреному підрозділі. Губернський контролер мав вірний реєстр отриманих для ревізії книг. Про результати перевірки він повідомляв казенну палату протягом восьми днів після закінчення кожної «*трети*» (треть частина року, тобто 4 місяці), а палата, в свою чергу, після здійснення відповідного висновку передавала їх до Міністерства фінансів [9, с.270]. Цікаво, що губернський контролер, виконуючи свої повноваження, не мав права відбувати у відрядження [10, с.201], що свідчить про його відповідальну роль у роботі казенної палати.

В сферу підзвітних казенній палаті місць входили всі губернські та повітові установи. Необхідно звернути увагу на те, що верховна влада постійно розширювала сферу контрольних обов'язків казенної палати. Це зумовлювало ускладнення роботи останньої. Сенатським указом в 1810 р. казенну палату уповноважили здійснювати щомісячний контроль в губернських містах за станом грошової скарбниці [11, с.218]. А з 1824 р. подавати в Експедицію ревізії рахунків короткі виписки про «*партикулярные суммы*» кожного з присутствій [12, с.456]. З 1826 р. законодавцем введено в обов'язки казенної палати здійснення ревізії звітів гімназій, повітових і приходських училищ [13, с.67]. У 1832 р. в сферу підзвітних казенній палаті установ потрапили «*духовные места и лица*» відомства Головного управління духовними справами іноземних вірувань [14, с.653].

В 1827 р. Казенна палата отримала право вимагати від губернських правлінь та інших «*обязанных отчетами*» місць всі документи (в тому числі й настільні реєстри), коли в цьому виникне необхідність [15, с.71]. Як бачимо, такі повноваження дали можливість контролювати фінансові операції на найвищому рівні в губернії.

Відділення контролювало, щоб не було різного роду «*отступлений*» від правил використання коштів з боку підзвітних місць. Результати ревізії у формі облікової записки подавалися губернському контролеру, який мав її розглянути. Після того справа передавалася на розгляд загального присутствія казенної палати, яке, при умові знайдених погрішностей, більшістю голосів накладало покарання на винних. А за відсутності зауважень воно робило відмітку «*книга найдена верною*» і передавала її до архіву або повертало власнику [9, с.274].

Про виявлені недоліки і помилки в книгах установ і посадових осіб, які не перебували у відомстві Міністерства фінансів казенна палата повинна була негайно повідомити відповідне керівництво.

Про застосування санкцій за прорахунки у рахівництві щодо губернських установ (виняток становили місця підконтрольні палаті) казенна плата повідомляла губернське правління, а «*о высших местах и лицах*» в Сенат [9, с.275]. Детальні відомості про результати ревізій і стягнення, накладені палатою, додавалися до генерального річного звіту.

Завершальним етапом річної роботи контрольного відділення була генеральна звітність про стан фінансових справ у губернії, яка значною мірою виявляла ефективність казенної палати у здійсненні фінансового контролю. Під час ревізії книг службовці контрольного відділення повинні були збирати статистичні дані, на основі яких згодом під керівництвом губернського контролера укладався генеральний річний звіт. Підготовлений звіт передавався на розгляд загального присутствія казенної палати і після затвердження направлявся в Департамент державного казначейства Міністерства фінансів (не пізніше 1 грудня наступного року). Цей документ носив виключно касовий характер, в якому зазначалися надходження і видатки коштів у губернії.

Департамент різних податків і зборів на основі ревізії річних звітів казенних палат у своєму листі від 17 жовтня 1840 р. здійснив ряд критичних зауважень на адресу останніх. Зокрема відмічалася слабка дія контролю за надходженням і видатками коштів земського збору, невчасна доставка фінансових звітів. Порушуючи правила звітності земських повинностей (1834 р.), казенна палата не відділяла залишки загальних повинностей від приватних, в той час, як департамент неодноразово наголошував на цьому. Таким чином, Департамент різних податків і зборів вкотре суворо наголосив керівнику і контрольному відділенню казенної палати чітко дотримуватися законодавства стосовно правильності видатків та звітності щодо земських повинностей [16, арк.44].

Отже, на основі проведеного дослідження можна стверджувати: зауваження департаментів Міністерства фінансів вказують на те, що контрольне відділення Волинської казенної палати не завжди ефективно виконувало функцію фінансового нагляду. Основним недоліком контрольної роботи було те, що здійснювалися виключно документальні перевірки, які часто могли відображати не зовсім об'єктивний стан речей у фінансовому господарстві губернії. Проте діяльність казенної палати в цій сфері

допомагала встановити приблизні обсяги прибутково-видаткової частини губернських коштів. Звісно, робота контрольного відділення не виключала різного роду нелегальних витрат і казнокрадства, однак воно було важливою ланкою у контролі обігу коштів і формуванні державного розпису (бюджету), оскільки генеральний річний звіт казенна палата надсилала у Департамент державного казначейства Міністерства фінансів та в Державний контроль.

1. Полное собрание законов Российской империи (далі - ПСЗ). - СПб., 1-е собр., 1830. - Т.23. - №17512. - 969 с.

2. *Блѣх И.* Устройство финансового управления и контроля в России в историческом их развитии / И.Блѣх. - СПб.: Тип. Муллер и Богельман, 1895. - 213 с.

3. *Козловский Я.И.* Казенные палаты и подведомственные им учреждения в России. История и современное устройство их, в связи с кратким изложением устройства государственного управления вообще, бюджетной системы и организации правительственных касс / Я.И.Козловский. - Рига: Тип-лит. В.П.Матвеева, 1901. - 878 с.

4. *Ерошкин Н.П.* История государственных учреждений дореволюционной России / М.П.Ерошкин. - М.: Высшая школа, 1983. - 352 с.

5. *Коняев А.* Финансовый контроль в дореволюционной России (Очерки истории) / А.Коняев. - М.: Госфиниздат, 1959. - 164 с.

6. *Головко О.М.* Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII - початок XX ст.): Історико-правове дослідження / О.М.Головко. - Х., 2005. - 449 с.

7. *Жвалюк В.Р.* Податкові органи Російської імперії в Україні в другій половині XIX - на початку XX ст.: Організаційно-правові засади діяльності: Монографія / Віктор Романович Жвалюк. - К.: Агіка, 2001. - 176 с.

8. *Орлик В.М.* Казенні палати в системі фінансового управління Російської імперії в кінці XVIII - у XIX ст. (на матеріалах Київської губернії) / В.М.Орлик // Український історичний журнал. - 2003. - №2. - С.66-73.

9. ПСЗ. - СПб., 2-е собр., 1831. - Т.5. - Отд.2. - №4074. - 596 с.

10. ПСЗ. - СПб., 1-е собр., 1830. - Т.35. - №27340. - 672 с.

11. ПСЗ. - СПб., 1-е собр., 1830. - Т.31. - №24265. - 942 с.

12. ПСЗ. - СПб., 1-е собр., 1830. - Т.39. - №29998. - 688 с.

13. ПСЗ. - СПб., 2-е собр., 1830. - Т.1. - №48. - 1379 с.

14. ПСЗ. - СПб., 2-е собр., 1833. - Т.7. - №5642. - 1044 с.

15. ПСЗ. - СПб., 2-е собр., 1830. - Т.2. - №854. - 1138 с.

16. Державний архів Житомирської області, ф.118, оп.13, спр.16.